

Педагогічні науки

УДК 378

Клименко Світлана Іванівна

кандидат педагогічних наук,

вчитель української мови та літератури

Школа № 306

Klymenko Svitlana

Candidate of Pedagogical Sciences, Teacher

Secondary School number 306

**ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СЕМИКЛАСНИКІВ
ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ
FORMATION OF READING COMPETENCE OF SEVENTH-GRADER
STUDENTS USING UKRAINIAN PHRASEOLOGY**

Анотація. У даній статті піднімаються питання щодо удосконалення методики викладання літератури в школі, зокрема формування читацьких, комунікативних умінь шляхом використання творчих завдань з фразеології.

Ключові слова: методика викладання, читацькі уміння, творчі завдання, фразеологія.

Summary. This article raises questions about improving the methodology of teaching literature at school, in particular the formation of reading and communication skills through the use of creative tasks on phraseology.

Key words: teaching methods, reading skills, creative tasks, phraseology.

*Без пристрасті до книжки людині недоступні культура сучасного світу,
інтелектуальне і емоційне вдосконалення*

В. Сухомлинський

Постановка проблеми. Сьогоднішні зміни – це не лише орієнтація на національне відродження українців, а й нові вимоги до викладання літератури та мови в школі.

Оскільки в Національній доктрині розвитку освіти особлива увага приділяється формуванню світогляду, розвитку творчих здібностей, читацьких умінь і навичок учнів, у зв’язку з цим виховання особистості засобами української фразеології можуть значно підвищити інтерес як до вивчення мови, так і до друкованого слова.

Тож враховуючи сказане вище, згідно нових Державних стандартів про базову середню освіту (2020) у 2024/2025 навчальному році вивчення української літератури в 7 класі повинно перейти у цикл базового предметного навчання (7–9 класи), а відтак розглядатися у контексті сучасних освітніх пріоритетів, де мета навчання української літератури в 7 класі має покладатися на розвиток компетентних читачів, національно свідомих громадян і патріотів України з гуманістичним світоглядом, здатних висловлювати власну критичну думку про прочитане, усвідомлювати національні та загальнолюдські цінності, застосовуючи здобуті предметні знання та вміння в нових навчальних і життєвих ситуаціях [2; 6; 7].

Хоча читацька компетентність не входить до переліку ключових, визначених Законом України «Про освіту», вона є важливим складником інших ключових компетентностей, таких як: «вільне володіння українською мовою», «спілкування рідною та іноземними мовами», «навчання впродовж життя», де взаємодія з текстовим матеріалом є критично необхідною та важливою ланкою. Крім того, читацьку компетентність у системі навчання доцільно розглядати і як важливу предметну компоненту [3].

Іншими словами, якщо учень оволодів технікою читання, усною та писемною мовою і полюбив уроки літературного читання, він успішно засвоюватиме й інші шкільні дисципліни [1].

Адже згідно з проведеними дослідженнями в межах Міжнародної програми з оцінки освітніх досягнень учнів (PISA) та Міжнародного дослідження якості читання та розуміння тексту (PIRLS), сучасні школярі відчують значні труднощі в розумінні прочитаного, а це потребує негайних коректив [8].

Мета статті – полягає в доцільності використання фразеологізмів; формуванні читацьких умінь і навичок учнів на уроках літератури.

Актуальність питання. Актуальність проблеми зумовлена запитом на високоосвічену, ініціативну молодь, яка здатна не лише творчо мислити, а й відновлювати духовний потенціал країни.

На жаль, проблема читання є однією з найважливіших у сучасному світі. І треба бути відвертими, що не всі учні сьогодні виявляють інтерес до книжок. Більшість з них надають перевагу комп’ютерним іграм.

Зрозуміло, що формуючи активного читача, учитель має застосовувати більш широкий спектр методів, при цьому добре пам’ятаючи, що дітям до вподоби ігрові форми роботи.

Іншими словами, він має мотивувати, пробуджувати цікавість, робити читання своєрідною творчістю, що могла б стати самостійною діяльністю учня у світі книжок, а не читанням заради читання. Для цього йому потрібно відповідати усім сучасним викликам, а саме: володіти мистецтвом слова, цікавитись провідним досвідом колег, робити власні спостереження, щоб потім їх втілювати в життя.

Недарма в останні десятиріччя особливої уваги набула проблема лінгводидактичного забезпечення змісту і форм роботи з фразеологізмами, що мала б підвищити інтерес як до навчання, так і виховання молоді. Згадаймо лиш праці О. Потебні, Ф. Буслаєва, І. Срезневського, К.

Ушинського, Л. Скрипника, Н. Бабич, М. Демського, І. Гнатюк Л. Кожуховської, М. Греб, О.Мазур чи то імена провідних науковців, які зробили значний внесок у дослідженні механізмів читання, методів і засобів навчання, як-от: О. Вашуленко, В. Мартиненко, Р. Солсо, Т. Єгоров, Є. Пасічник, Н. Скрипченко, Є. Соботович, І. Федоренко, О. Фенцик та ін.

Тож з огляду на це, можна сказати, що використання нестандартних підходів, до викладання літератури в школі може стати одним із засобів мотиваційно-спонукального етапу в навчанні, що не тільки по-новому дозволить подавати навчальний матеріал, а й залишить більше місця для вироблення практичних умінь і навичок учнів, сприятиме їхній самостійності, креативності, розвитку критичного мислення.

І справді, література – це невід’ємна складова нашої національної культури, що як і інші види мистецтва, здатна збагачувати внутрішній світ особистості, формувати її цінності, суспільні орієнтири, розвивати естетичні смаки, інтелект.

Оскільки основна мета сучасної літературної освіти – це формування уважного читача з добре розвиненими творчими, розумовими здібностями, у зв’язку з цим корисною буде порада вчителям щодо застосовування на уроках вправ, мета яких полягає у збагаченні словникового запасу учнів. Йдеться про фразеологізми, що є не лише окрасою мови та мовлення, а й тим могутнім стилістичним засобом, що здатний нести неабияке емоційне навантаження, як-от у наступних завданнях:

Знайдіть фразеологізми в тексті А. Чайковського

«Павлусь зціпив зуби й не говорив більше нічого». «Яке мені діло до нього! Добре, що живе; тепер хай і зараз здохне за ту кривду, яку нам заподіяв. Чорт їх бери, усіх татар. Маму вбили, дідуся... нас замучили... Заждіть, чортові сини! Вернусь я ще сюди, може, і не раз, та не на сторонку, як невільник, а з козацтвом, як лицар! Заждіть, я ще вашого

дідьчого хана за бороду скубну, не те що...». «Бач, який тепер бадьорий! А на аркані у Непорадного, то скривився, начеб кислцю вкусив. А що, смакував козацький аркан? Ах, ви, чортові сини! Колись я з вами стрінуся. А особливо з цим паничем Сулеймановим. Ми собі ще поговоримо, і я тобі нагайки-дротянки пригадаю!». «Тут б'ють хоч і нема за що». «Поки добіжиш до Перекопу, то п'ять разів зловлять. А коли зловлять, то або повісять, або в неволю до турків продадуть. А все випарять так, що душа вилазить». «Як хлопець з цього вийде цілий, то знайте, що з нього кошовий буде» («За сестрою») [4, с.154-177].

Поясніть назву повісті А. Дімарова «На коні і під конем», використавши вирази: «пройшов решето і сито – пройшов вогонь і воду, і мідні труби» [5, с.40-51].

Назва твору «На коні й під конем» має символічний зміст адже відображає два протилежних стани: з одного боку, головний герой демонструє силу та впевненість, ніби "на коні", що означає успіх, з іншого – відчуває себе пригніченим, безпорадним, "під конем", що говорить про його невдачу.

З'ясуйте історію походження фразеологізму «дістатися на горіхи» з розділу «Блакитна дитина»: « – Попаде ж тобі на горіхи! – журився разом зі мною Ванько. – Він тебе до смерті занукає» [5, с.49].

Раніше горіхи були найпоширенішим ласощами. Батько, який повертався із заробітків часто привозив дітям горіхи. Якщо ж діти пустували та дуріли, то матір, щоб утихомирити їх погрожувала – «Ось приїде батько й дістанеться вам на горіхи».

Яке з тлумачень найбільш вдало передає зміст виразу?

« ... мені здавалося, що дядько Матвій причаївся по той бік і, як тільки я виставлю голову, так і **скрутить мені в'язи!**» [5, с.43].

Варіанти: 1. покалічитися, загинути; 2. зазнати поразки, не справитися з роботою.

Випишіть фразеологізми з твору «Вітька+Галя» В. Чемериса. Назвіть ті, що є засобами творення комічного. Дайте коротке пояснення

Галя – дівчина смілива та відважна, в свисті Галька могла заткнути за пояс будь-якого чаплівського хлопця! Важкі коси й довгі, примхливо вигнуті брови, тоненька, немов вирізьблена, фігурка та чарівна усмішка, що вона вся струнка, весела й швидка, як вогонь на сухій соломі. – Та чого це ти швендяєш по хаті, як на цвіту прибитий? – кричить батько. – Ось не метеляй та не затуляй мені лампи! Вітька не хотів пасти задніх. – Напишемо, – коротко мовив Федько. – Серенада – це вірш. Не ликом же ми шиті. Зокрема – ти. Ти й мусиш створити вірша про кохання. Ти зобов'язаний їй обіцяти золоті гори, а там що буде. – Тю! – здивувався Федько. – Та це ж простіше простого. Ти мусиш її проспівати. На даному етапі! І діло в шляпі, як казав наш завмаг, коли продав з-під прилавка фетрові капелюхи. – Та хто ж знав, що ти не тямиш співати! – виправдовувався Федько. – Тобі ведмідь на вухо наступив, а я винен. – Та заради тебе я готовий на все! Навчуся! Не святі горшки ліплять... Що, в мене рота немає? Та я... – Федько не на жарт розійшовся. – Коли хочеш, як Карузо, заспіваю! Авторитетно клянусь сирою землею! – Дідька лисого на такому дощі заспіваєш серенаду, – бурчав Федько. Дід Свирид, накинувши на голову й плечі мішок замість плаща, ходив по селу й питався, чи ніхто не бачив, яка це трясця потягла з опудала бриля, котрого він виплів ще в молодечі роки, коли підбивав клинці до своєї баби Параски. – Да-а... Техніка в нас ще відстає, – по-діловому сказав Федько і підсмикнув штани. – Доведеться чекати в моря погоди. Прожогом кинувся собака і зайшовся таким несамовитим гарчанням, що Вітьку й Федька наче вітром здуло. – Що з воза впало, те пропало, – махнув Федько рукою. –

Добре, хоч гітари не загубили... Жаль, звичайно, серенади, та, як каже голова колгоспу, на помилках ми всі вчимося. – Під лежачий камінь і вода не тече. Треба вже від слів активно переходити до діла, як каже голова колгоспу. Давай атакуємо Гальку з усіх боків, вкрутимо її добряче й підсунемо ультиматум! Будь спокійний, вона викине білий прапор. Федько вмів тримати язик за зубами. – Вітька задумується. – Тоді для тебе все найгірше вже буде позаду, – зітхає в темряві секундант. – Тільки носа не вішай. Он дід Свирид каже, що двічі не вмирати, а раз – не минувати. Робити було нічого, і Вітька понуро поплівся до хати. Ех, – думав він, — яке безкультур'я! Людина, можна сказати, смерті в вічі дивиться, а їм — чого виєш? – Іди молока вип'єш, — зустрічає мати. Візьми себе в руки, ти ж справжній мужчина, Вітько!.. Ну що з того, що Галька хитро поводи́ла тебе за носа, а тоді безжалісно відхилила твоє перше кохання, ... [5, с.201-218].

Словникова робота: **Заткнути за пояс** – перевершувати кого-небудь у чомусь. **Швидка, як вогонь на сухій соломі** – дуже спритна людина. **Як на цвіту прибитий** – хто-небудь недорозвинений, дурний від природи. **Пасти задніх** – відставати, запізнюватися, бути позаду всіх, останнім, відставати або поступатися у чому-небудь. **Не ликом шиті** – про кого-небудь здібного, освіченого; такого, що уміє тримати себе де-небудь або розібратися в чомусь. **Обіцяти золоті гори** – знаджувати неймовірними обіцянками. **Діло в шляпі** – усе гаразд, як слід; все йде успішно. **Ведмідь на вухо наступив** – про тих, хто не має музичного слуху. **Не святі горшки ліплять** – при бажанні можна навчитися багато чого. **Дідька лисого** – вживається для позначення рішучого заперечення чогось; виражає незгоду з ким-небудь. **Подбивав клинці** – залицятися до кого-небудь. **Чекати в моря погоди** – даремно надіятися на кого-, що-небудь, чекати чогось, залишаючись пасивним. **Наче вітром здуло** – хтось або щось несподівано або безслідно зник чи зникло. **Що з воза впало, те**

пропало – безповоротно. **Під лежачий камінь вода не тече** – той, хто нічого не робить, нічого й не здобуде. **Тримати язик за зубами** – мовчати, дотримувати таємниці. **Не вішай носа, двічі не вмирати, а раз – не минувати** – не журись, людина неминуче вмирає один раз. **Людина смерті в вічі дивиться** – не відчувати страху перед чим-небудь, не боятися чогось. **Водити за носа** – обдурювати кого-небудь, не виконуючи обіцяного або приховуючи щось.

**Впізнайте героя за реплікою повісті Оксани Радущинської
«Метелики в крижаних панцирах»:**

«Мокрий як хлющ, заскочений на гарячому, він безпорадно витріщився на неї, ніби побачив не дівчину, а дядька з автоматом» [4, с.252].

Мова йде про ...

А) Сашка Б) Санька В) Артема Г) Стовпню

«Обдерли нас, як липку! Шукай вітра в полі! Навколо ж самі чужі!» [4, с.253]. Поскаржився ...

А) дядько Павло Б) сусід В) сільський голова

« – Отож така справа: за нашими сільськими вже давно виправна колонія плаче, а міський, як то кажуть, потрапив під негативний вплив» [4, с.254]. Промовив...

А) дільничий Б) продавець з крамнички В) Градовий

« – Але сісти доведеться, якщо ви зацікавлені з'ясувати, у яку халеку вскочив ваш син» [4, с.255].

Спокійно сказав...

А) поліціант Б) Яринчин дядько В) нічний свідок

«Припекло лізти в чужу хату... а чого ще ступив у сусідню кімнату — аби понастися на очі тій дівчині?» [4, с.256].

А) Артемові Б) Санькові В) Стовпні Г) Сашкові

«Дарма що дільничний встав і тепер хоч-не-хоч височів над нею – вона примудрилася і в цій ситуації бути на висоті» [4, с.256].

Йдеться про ...

А) Яринку Б) тітку дівчинки В) Артемову маму

«Його вона бачила вночі! Злодій! Хлопець зрозумів – вона впізнала. Захотілося хоч крізь землю провалитися, аби не відчувати ганьби й приниження — тут, при всіх ...» [4, с.256].

Стояв похиливши голову...

А) Артема Кожедуб Б) Стовпня В) Градовий Г) Сашко

Назвіть риси, які мав головний герой твору В. Винниченка «Віють вітри, віють буйні». Проаналізуйте зміни в поведінці Гриня. Відповідь обґрунтуйте цитатами з тексту. Дайте письмове тлумачення виразу

*«...він владика, **цар і бог** над речами й людьми, де слово та плач його – закон для мами, тата, Гаврика, Рябухи-Саньки, кішки Рудьки, собаки Жульки, для всіх стільців, скриньок, щіток, словом, усього, що там є внизу» [4, с.202].*

*«А все ж таки **сьогодні цар і бог в її руках**. А все ж таки сьогодні він –покірний, плохенький, запобігливий перед нею. І їй хочеться натішитися з своєї влади ...». [4, с.205].*

Цар і Бог – хто-небудь, хто має необмежені права: все вирішує, за все відповідає, всім управляє і користується довір'ям та повагою.

Висновок. Отже, у даній роботі ми розкрили проблему формування культури читання засобами української фразеології. Розглянули методи підвищення рівня читацької компетентності, висвітлили умови щодо використання творчих завдань.

Дійшли висновку, що застосування нестандартних підходів, до викладання літератури в школі може стати одним із засобів мотиваційно-спонукального етапу в навчанні, що не тільки по-новому дозволить

подавати навчальний матеріал, а й залишить більше місця для вироблення практичних умінь і навичок учнів, сприятиме їхній самостійності, креативності, розвитку критичного мислення.

З’ясували, що універсальних форм роботи як і методів не існує. Тож, щоб урок не був тягарем ні для вчителя, ні для учнів, його потрібно наповнювати різними емоційними й інтелектуальними компонентами. Це сформує не лише стійку читацьку увагу, а й посилений інтерес до навчання.

Література

1. Боряк О. В. Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності дітей молодшого шкільного віку: дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук. К., 2019. 567 с.

2. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (дата звернення: 01.04.2025).

3. Про освіту: Закон України від 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 01.04.2025).

4. Література (українська та зарубіжна): підруч. інтегрованого курсу для 8 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 1 / Т. Яценко, В. Пахаренко, І. Тригуб, О. Слижук. Київ: Грамота, 2024. 272 с.

5. Література (українська та зарубіжна): підруч. інтегрованого курсу для 8 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 2 / Т. Яценко, В. Пахаренко, І. Тригуб, О. Слижук. Київ: Грамота, 2024. 288 с.

6. Яценко Т. О. Методичні рекомендації щодо навчання української літератури в 7 класі закладів загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році. 2024. 24 с.

7. Модельна навчальна програма «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (керівник авторського колективу –

Т. Яценко), що має гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ № 883 від 24.07.2023 р.). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736211/> (дата звернення: 01.04.2025).

8. PISA: читацька грамотність / уклад. Т. С. Вакуленко, С. В. Ломакович, В. М. Терещенко. К.: УЦОЯО, 2017. 123 с.